

Geen opvolger...

Ruim 30 procent van de melkveehouders ouder dan 55 jaar heeft geen opvolger. Wat doe je dan als ondernemer, als boerin? Doen wat je gelukkig maakt, adviseren coaches. 'Het is een rouwproces', aldus Lianne Veenstra. 'Maar dramatisch is het niet. Als eigen baas mag je zelf bepalen hoe en wanneer je stopt', voegt Truke Zeinstra toe.

TEKST ALICE BOOIJ

Bijna twee derde van de Nederlandse melkveehouders van 55 jaar en ouder heeft een opvolger, zo blijkt uit een onderzoek van het CBS in 2012. In Vlaanderen ligt dat percentage met zo'n twintig procent een stuk lager, blijkt uit het Landbouwrapport 2012 van de Vlaamse overheid.

Dat betekent dat ongeveer een derde – in Vlaanderen zelfs meer – van de melkveebedrijven niet wordt overgenomen. Dan kom je als ondernemers op een T-splitsing, zoals agrocoach Lianne Veenstra het noemt. 'Het is een soort rouwproces waar je in terecht komt, inclusief alle fases.' Ze adviseert om tijd hiervoor te nemen. 'Om erover na te denken hoe je verder wilt. Even rust in "de grond" is goed. Gun jezelf ook een nieuwe kans.'

Wat wil ik en waar word ik gelukkig van? Dat zijn de vragen waar het om draait als de onderneming uiteindelijk eindigt, geeft collega Truke Zeinstra aan. 'Zelfinzicht is nodig. Je mag het een retraite noemen.' En dat is iets wat er in de drukte van het bedrijf nogal eens bij inschiet en waar ondernemers in de agrarische sector niet heel

bedreven in zijn, zegt ze. 'Maar omdat boerinnen vaak een opleiding in de zorg of het onderwijs hebben gehad, hebben ze geleerd hoe mensen zich ontwikkelen. De stap om naar jezelf te kijken is dan een stuk kleiner.'

Zeinstra noemt als optie ook om de omgeving van het gezin, de familie, in het proces van stoppen met het bedrijf te betrekken. 'Dat is een voordeel van een familiebedrijf: familie kan met je meedenken en -voelen en de nieuwe beslissing ondersteunen.'

Emotie en ratio

Mannen en vrouwen kunnen in zo'n situatie anders reageren. Vrouwen 'voelen' meer, geeft Veenstra het klassieke verschil aan. 'Mannen zitten meer in hun ratio. Emotie noemen ze dan al gauw "zeuren". Dat kan voor onderling onbegrip zorgen.'

De balans vinden tussen ratio en emotie is belangrijk om weer verder te kunnen. Veenstra begeleidt studiegroepen met boerinnen. 'Geen vaktechnische avonden, maar avonden over onderwerpen die dicht bij jezelf staan. Om

---

OPVOLGER VINDEN VIA 'BOER ZOEKT BOER'

Het NAJK (Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt) heeft het afgelopen jaar de actie 'Boer zoekt Boer' opgezet om bedrijven zonder opvolger en mensen die een bedrijf willen overnemen, aan elkaar te koppelen. Tientallen ondernemers en potentiële opvolgers bezoeken de informatiebijeenkomsten, vertelt Sander Thus, portefeuillehouder bedrijfsovername van het NAJK. 'Het zijn ondernemers die hun

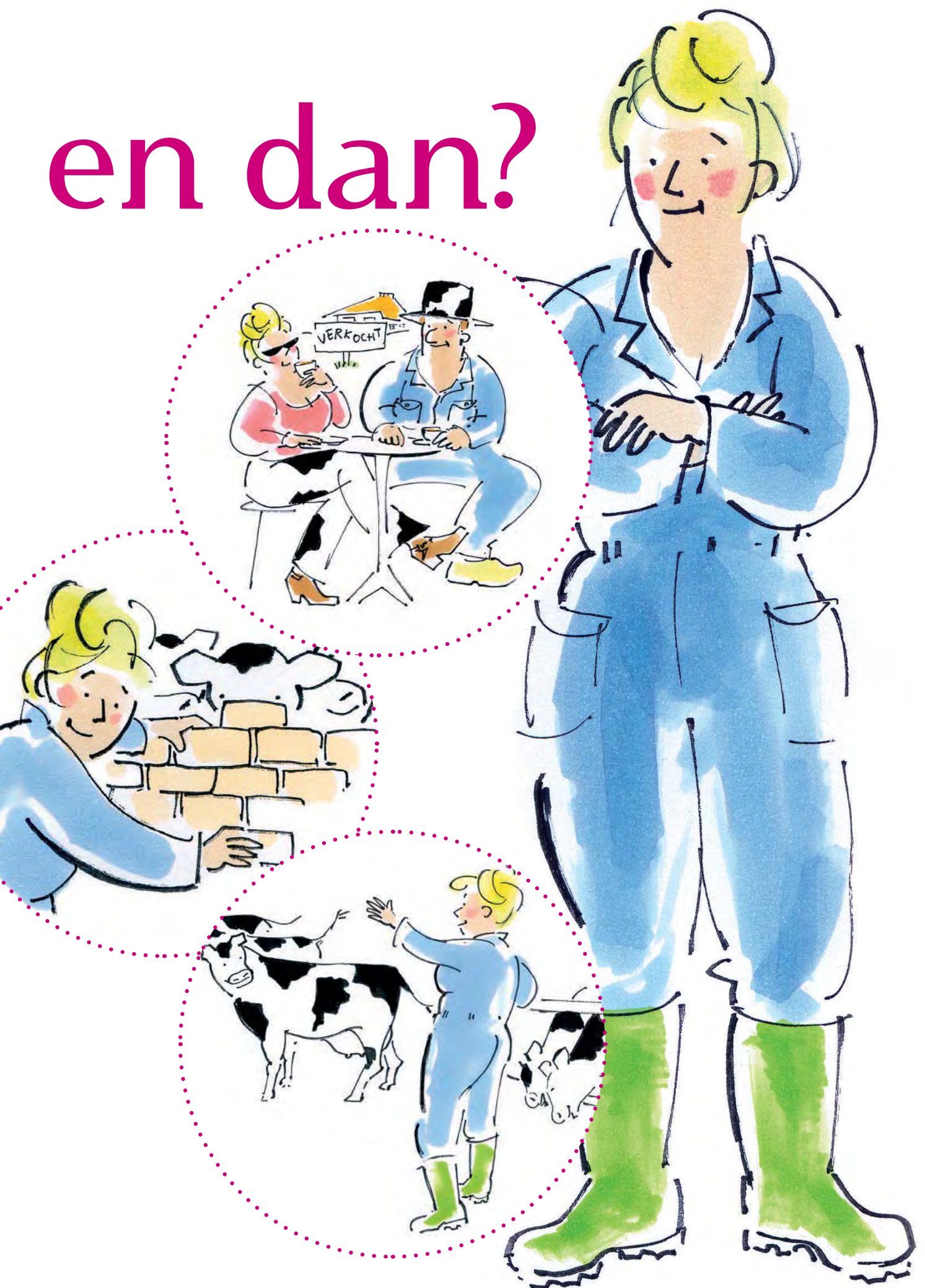
levenswerk graag willen doorgeven', typeert hij. 'Mensen zonder opvolger, die toch iemand zoeken om een tijd mee samen te werken en hun bedrijf geleidelijk aan over te dragen.'

Thus signaleert dat het vooral hoogopgeleiden zijn met enige jaren werkervaring die zich melden als overnamekandidaten. 'Daarbij is twintig procent vrouw', zegt hij. 'Het is een heel bewuste keuze

die ze maken. Het is niet de weg van de vanzelfsprekendheid, zoals je dat ziet bij vader-zoon- en moeder-dochterovernames. Deze potentiële opvolgers hebben goed nagedacht en zelf een plan gemaakt.'

Voor meer informatie: www.bedrijfsovernameportal.nl/nc/boer-zoekt-boer

en dan?

Ilse Matser, lector familiebedrijven:

‘Moeders vinden het vooral belangrijk dat kinderen kiezen waar ze gelukkig van worden’

met elkaar te sparren op dat andere, emotionele vlak. Door elkaar vragen te stellen wordt het helder.’ Ze geeft daarbij aan dat je pas een ander, bijvoorbeeld je partner, kunt helpen als je het eerst voor jezelf ‘op de rit’ hebt. Dat is te vergelijken met het opzetten van een zuurstofmasker bij een calamiteit in een vliegtuig. ‘Dan zeggen ze ook dat je eerst je eigen zuurstofmasker moet opzetten en vervolgens dat bij je kind. Zo werkt het in dit soort situaties ook.’

Als partner van de boer hebben boerinnen vaak een ‘dienende’ functie. Ze zijn er voor het gezin, ‘volgen’ hun partner. Bij een grote verandering in het bedrijf is het noodzakelijk om je af te vragen wat je zelf wilt. ‘En vooral ook: waarom?’, zegt Veenstra. ‘Beantwoord de vraag: waar ligt je passie? Wat zijn je drijfveren? En waar zou je over tien jaar willen staan?’ Ervaren boerinnen het niet opvolgen van het bedrijf

ANNEKE APENHORST, MELKT RUSTIG DOOR MET 55 KOEIEN: ‘WIJ KUNNEN DE KOEIEN NIET MISSEN’

‘We hebben er zeker mee geworsteld’, antwoordt Anneke Apenhorst (64) uit Doetinchem op de vraag of ze ook overwogen hebben om te stoppen met koeien melken. De twee kinderen zijn uitgevlogen, hebben ‘leuk werk en een leuk leven’, maar willen het bedrijf met 55 melkkoeien in Doetinchem niet overnemen. Zo’n tien jaar geleden stonden Anneke en haar man Wim voor de keus om het bedrijf te verplaatsen. ‘Toen hebben we heel bewust tegen elkaar gezegd: we willen de koeien niet missen.’

En dus gaan ze nog fijn door, vertelt Anneke. ‘We gaan geen stuk meer bij de stal aanbouwen, maar we maken bijvoorbeeld de stierkeuze nog wel heel bewust’, vertelt Anneke. ‘Bij elk geboren vaarskalf hopen we dat we dat over twee jaar ook weer mogen melken.’ Als er een opvolger was geweest, hadden ze zich voor tweehonderd procent ingezet om die goed in het zadel te helpen. ‘Maar ook nu staan we er voor tweehonderd procent achter. Je kunt je als boer niet voor vijftig procent inzetten.’

Dat het echtpaar een keer zal moeten stoppen, is duidelijk, realiseert ook Anneke zich. ‘Dat moment komt een keer, maar we schuiven het voor ons uit. We

hebben daar nog geen oplossing voor.’ Wel heeft ze bij Wim een hulp voor een halve dag in de week ‘erdoor gedrukt’. ‘We moeten wel een beetje op de gezondheid letten.’

Het werk loslaten – ook al is het voor een paar uurtjes – is echter nog niet zo gemakkelijk. ‘Je moet het wel kunnen om met anderen samen te werken. Wim is niet zo’n goede werkgever.’

Wellicht is het daarom ook nooit tot een soort samenwerking met een potentiële opvolger van buiten het bedrijf gekomen.

‘Wim en ik zijn een team en trekken altijd samen op. Eigenlijk doen we het werk het liefste zelf. Bovendien, het is economisch natuurlijk ook heel erg moeilijk om het bedrijf over te dragen aan iemand van buiten de familie.’ Zodoende zijn Anneke en Wim vaak samen in de stal te vinden. Wim voert de koeien en doet de boxen, Anneke staat twee keer per dag in de melkstal, waarbij hun inzet al twee keer bekroond werd met de UGCN Award, dankzij een sterke uiergezondheid op het bedrijf. ‘Als fanaat kun je niet afbouwen.’

JURRIE BRUINSMA, GESTOPT MET HET MELKVEEBEDRIJF: 'ER IS ZEKER NOG EEN MOOI LEVEN NA DE KOEIEN'

'Ja, het eerste jaar viel ik wel een beetje in een zwart gat', vertelt Jurrie Bruinsma (73) uit het Friese Langezwaag over de periode dat zij en haar man Rinze stopten met het melkveebedrijf. Haar man hielp de nieuwe eigenaar op weg en Jurrie zat in hun nieuwe huis met de nieuwe meubels. 'Op de boerderij hadden we alle dagen aanloop en regelmatig koffiedrinkers, zelfs met de krantenbezorger hadden we elke dag een praatje. Maar in ons nieuwe huis was het stil. Niemand hoefde meer wat van ons.'

Ze paste op de kinderen in de buurt. 'Om er zo wat tussen te komen.' Maar de meest positieve ommekeer kwam toen vriend Jelte haar een trekzak gaf. 'Nee, ik kon helemaal niet spelen en na twee weken oefenen dacht ik dat het ook nooit wat zou worden.' Maar Jurrie zette door, speelt er met de trekzak inmiddels lustig op los en heeft een groep vrienden om zich heen verzameld die ook trekzak spelen en zingen. 'We treden regelmatig samen op.' Bovendien werkt ze als vrijwilliger in het ziekenhuis. 'Ineens heb ik collega's, dat is heel erg leuk en gezellig.' Jurrie en haar man Rinze waren 58 jaar toen ze hun bedrijf verkochten, inmiddels zo'n vijftien jaar geleden. 'We hadden

geen opvolger', vertelt Jurrie, die twee keer per dag de zestig koeien melk en veel meehielp op het bedrijf. 'Met plezier hoor, maar het was toch geen moeilijke beslissing om te stoppen', voegt ze eraan toe. 'De papieren rompslomp werd ons te veel en dan die kalverrij 's nachts. Ik voel me nu lichamelijk veel fitter dan toen.'

Ook het niet meer op de klok hoeven kijken ervaart ze als een zegen. 'Als je niet hoeft te melken, zijn de dagen twee keer zo lang. Als het 's middags vier uur is, heb ik nu nog een hele dag voor me. Vroeger moesten we melken en dan was de dag alweer voorbij.'

Achteraf is het goed geweest dat ze op tijd zijn gestopt, bedenkt Jurrie. 'We waren nog fit en vitaal en dus konden we nog veel doen.' Ze maakten mooie reizen naar bijvoorbeeld Brazilië en Thailand, onvergetelijke ervaringen. 'We genieten van onze vrijheid, er is zeker nog een mooi leven na de koeien.' Rinze is nog regelmatig op de trekker te vinden, Jurrie gaat tennissen, speelt nog in een koor en is een sociale bezige bij. Ook voor de familie. 'Elk jaar gaan we met de kinderen en kleinkinderen een weekend weg. Het is heerlijk dat we daar nu alle tijd voor hebben.'

anders dan boeren? Boeren vinden een opvolger belangrijker dan boerinnen. 'Moeders vinden het vooral belangrijk dat hun kinderen kiezen waar ze gelukkig van worden', zegt Ilse Matser, lector familiebedrijven van Hogeschool Windesheim. 'Zij zien ook de nadelen van het bedrijf en dat het een complex verhaal is tussen zakelijk en privé.' Matser ziet eenzelfde soort reactie bij de bedrijfsopvolgers. 'Jongens zijn zekerder van hun overnameambitie. Meisjes twijfelen meer. Ze zijn er voorzichtiger in of opvolging wel een goede keuze is.'

Stoppen of doorgaan?

Toch hebben Veenstra en Zeinstra geen dagelijks werk aan het begeleiden van ondernemers zonder opvolger. 'Een ondernemer ziet het al wel aankomen, dus die heeft de tijd om ernaartoe te groeien.' Het mooie van eigen baas zijn is dat je zelf mag bepalen wanneer je met het

bedrijf gaat stoppen, noemt Zeinstra als voordeel. 'Als je een gezond bedrijf hebt, kun je nog jaren door en houd je het bedrijf bij de tijd', geeft ze als mogelijkheid. Maar ook geleidelijk afbouwen kan. 'Bijvoorbeeld door jongvee op te fokken of vleesvee te houden. Ook al kost dat geld. Als je maar gelukkig bent. Verkopen en verhuizen naar een andere woning is tenslotte een heel ander leven. Als je dan niet gelukkig bent, wat heb je dan aan geld op de bank?' Als op oudere leeftijd uiteindelijk stoppen in beeld komt, is het meestal geen dramatisch verhaal, weet Truke Zeinstra. 'De ondernemers zijn rond de zestig à zeventig jaar, kunnen hun bedrijf verkopen en dan blijft er wel wat over voor een goede oude dag.' Maar de vraag 'Stoppen of doorgaan?' kan zich natuurlijk ook al aandienen als de ondernemers vijftig jaar zijn. Waarom zouden ze nog vijftien jaar doorgaan? 'Je kunt deze afweging nuchter en rationeel maken, maar als je met plezier en liefde het

ANJE GRIN, VAN 120 NAAR 220 KOEIEN IN NIEUWE STAL: 'IN DE NIEUWE STAL HALEN WE ONS PENSIOEN MET GEMAK'

'Hebben jullie geen opvolger? Waarom nemen jullie dan nog zo'n grote stap?' Ontelbare malen kreeg Anje Grin (56) deze vraag gesteld. Twee jaar geleden bouwde ze samen met haar man Piet in Biddinghuizen een nieuwe stal met vier melkrobots. 'We zijn van 120 naar 220 koeien gegroeid', vertelt Anje over de uitbreiding die ze – beiden begin 50 – wel overwogen namen. 'In onze oude stal was het crisismanagement. De stal was verouderd, te krap, te vol en de opstelling van de robot was ook niet ideaal. Het kostte allemaal extra werk en dat was verschrikkelijk frustrerend. Stoppen of nieuw bouwen was de keuze. Stilstand is een doodlopende weg.'

Omdat ze alletwee nog 'vol ondernemerschap' zitten en 'jong genoeg' waren om nog een stap te maken, hebben ze doorgezet. 'Als ik terugkijk, ben ik zo blij dat we dit gedaan hebben', reageert Anje. 'De stal is een genot. Minder werk hebben we er niet door gekregen, maar het werk is wel veel gemakkelijker, terwijl we toch 100 koeien meer melken.' Koeien separeren gaat automatisch, er is een groot afkalfhok en met het toenemen van het

koecomfort en meer licht, lucht en ruimte in de stal doen de koeien het ook heel gemakkelijk en goed. Bovendien heeft het bedrijf nu ook de omvang voor een medewerker. 'We hebben ook echt wel onze twijfels gehad in aanloop naar dit hele project', geeft Anje toe. 'Nemen we niet te veel hooi op onze vork? Zal het wel zo gaan lopen als we verwachten? Maar het gaat boven verwachting. We werken met zo veel plezier dat we dit nog jaren met veel arbeidsvreugde kunnen volhouden. Zo halen we ons pensioen met gemak.' Dankzij de nieuwe stal komen de Kolhor-

nerfokkers ook weer met koeien op de keuring. 'Daar hebben we weer tijd en energie voor', vertelt Anje.

Heel ver in de toekomst kijken doet het ambitieuze echtpaar niet. 'Je ziet met die fosfaatrechten wel weer dat je het nog niet eens op een termijn van één jaar kunt bekijken', reageert de boerin. 'Waar wij over tien jaar staan, weet ik echt niet', geeft ze aan. 'Of we dan ook gestopt zijn, wanneer en hoe, ik heb geen idee. Wat we wel weten, is dat ons bedrijf waarde heeft gehouden en goed te verkopen is. Tot die tijd werken wij met plezier.'

Truke Zeinstra, agrocoach:

'Het mooie van eigen
baas zijn, is dat
je zelf bepaalt
wanneer je stopt'

bedrijf hebt gerund, dan is het wel afscheid nemen. Soms zelfs van de plek waar je jaren, misschien wel generaties lang, gewoond hebt.'

Als je geen boer meer bent

Als het bedrijf stopt, dringt de vraag zich op: wie ben je als je geen boer meer bent? Zeinstra noemt het de 'onderliggende leegte'. Wat doe je met je tijd als er geen aanloop meer is, geen telefoon, je wellicht op een andere plek woont en het huis ineens heel schoon blijft? 'Boerinnen hebben vaak al andere bezigheden buiten het bedrijf, zijn al langer voorbereid en daarmee is de overgang minder groot', aldus Zeinstra, die nog wel zegt: 'Het zou overigens niet de eerste keer zijn als de kinderen die aanvankelijk het bedrijf niet wilden overnemen, ondanks een goede baan, toch besluiten om een carrière-switch te maken als de ouders aangeven écht te gaan stoppen.' Dat veroorzaakt ook weer een schok, geeft ze aan. 'Het bedrijf moet dan door, met de tijd meegaan en de oude dag komt in een ander perspectief.'